

ХРОНОЛОГІЯ УТИСКІВ УКРАЇНСЬКОЇ МОВИ

Утиски української мови відображають складний і драматичний шлях боротьби українського народу за право на власну мовну ідентичність. Українська мова впродовж століть зазнавала систематичних заборон, обмежень та дискримінації з боку різних державних утворень, під владою яких перебувала Україна. Ці утиски мали на меті витіснити її з публічної сфери, освіти, науки, адміністрації, а подекуди й із повсякденного життя, що становило загрозу самому існуванню української культури та нації.

Перші відомі заборони з'являються ще у XVII столітті. У 1627 році московський цар наказав спалити українські друковані книги, привезені з Києво-Печерської лаври.

У 1690 році Київський собор наклав анафему на твори, написані «простою мовою», фактично засуджуючи використання народної української у церковному вжитку.

У XVIII столітті тиск посилювався. Укази Петра I (1720) забороняли друкувати книжки українською мовою, дозволялося лише передруковувати церковні тексти «словенською мовою». Катерина II продовжила політику русифікації, ліквідувала автономні інституції Гетьманщини, що призвело до поступового витіснення української мови з адміністративної та освітньої сфер.

У XIX столітті утиски набули системного характеру. 1863 року вийшов **Валуєвський циркуляр**, у якому стверджувалося, що «ніякої окремої малоросійської мови не було, немає і бути не може». Цей документ заборонив друкувати навчальну, релігійну та популярну літературу українською мовою.

У 1876 році імператор Олександр II підписав **Емський указ**, який остаточно заборонив видання книжок українською, ввезення їх з-за кордону, постановку українських театральних вистав, викладання в школах і навіть друк нот з українськими текстами.

На початку XX століття українська мова знову опинилася під заборонаю. У 1914 році царський уряд у розпал війни заборонив українську пресу та культурні товариства. Певні послаблення з'явилися після революції 1917 року, але вже в радянський період політика була суперечливою: спочатку в 1920-х роках проводилася «українізація», яка сприяла розвитку мови, але з кінця 1930-х почалися нові хвилі русифікації. Відбулося масове знищення українських письменників, науковців та освітян, які розвивали рідну мову, а сама українська дедалі більше витіснялася з державного й наукового вжитку.

У післявоєнний період радянська влада дозволяла обмежене використання української, проте на практиці відбувалося звуження її функцій. Школи масово переводилися на російську, а вищі навчальні заклади здебільшого працювали російською мовою. Українську дедалі частіше розглядали як «другорядну» чи «сільську» мову, що створювало комплекс меншовартості серед носіїв.

Лише після проголошення незалежності України у 1991 році українська мова отримала статус державної, однак наслідки тривалих утисків відчуються й досі: потребує підтримки у сфері освіти, культури, ЗМІ та повсякденного спілкування.

Таким чином, **хронологія утисків української мови** свідчить про багатовікову боротьбу проти спроб її знищення. Від царських указів XVII–XIX століть до радянської політики русифікації — усі ці етапи демонструють, що

мовне питання завжди мало політичний і національно-визвольний вимір. Саме тому захист і розвиток української мови сьогодні є важливим завданням держави та суспільства як гарантія національної безпеки й культурної ідентичності.

ХРОНОЛОГІЯ УТИСКІВ

XVII століття.

1627 року за наказом московського царя Михайла, на прохання патріарха Філарета, було спалено всі примірники надрукованого в Україні *«Учительного Євангелія»* Кирила Ставровецького.

У 1690 році Собор Російської православної церкви наклав анафему на «Київські нові книги» Петра Могили, Кирила Ставровецького, Симеона Полоцького, Лазаря Барановича, Антонія Радзивиловського та інших.

У 1696 році польський сейм ухвалив рішення про обов'язкове запровадження польської мови в судах і державних установах Правобережної України.

XVIII століття.

У 1720 році Петро I заборонив книгодрукування українською мовою та наказав вилучати українські тексти з церковних книг.

У 1729 році цар Петро II розпорядився перекладати всі державні документи з української на російську мову.

У 1731 цариця Анна Іванівна видала указ про вилучення стародруків українського походження й вимагала викладання лише «власною російською мовою».

У 1763 році Катерина II заборонила викладання українською мовою в Києво-Могилянській академії.

У 1769 році Синод РПЦ заборонив друкувати та використовувати український буквар.

1775 рік позначився зруйнуванням Запорозької Січі та закриттям українських шкіл при козацьких канцеляріях.

У 1789 році Едукаційна комісія польського сейму ухвалила рішення про закриття українських шкіл.

XIX століття.

1817 року польська влада запровадила польську мову в народних школах Західної України.

У 1832 році система освіти на Правобережжі була реорганізована відповідно до імперських норм, із повним переходом на російську мову викладання.

1847 року відбувся розгром Кирило-Мефодіївського товариства, що супроводжувався жорсткими репресіями проти української літератури й культури.

У 1859 році в Австро-Угорщині намагалися запровадити латиницю замість української кириличної абетки.

1862 року закрили українські недільні школи для дорослих.

1863 рік ознаменувався Валуєвським циркуляром, який забороняв друкування українських книжок освітнього та релігійного характеру, стверджуючи, що «ніякої окремої малоросійської мови не існувало і не може існувати».

У 1864 році ухвалили Статут початкової школи, який вимагав навчання виключно російською.

У 1869 році польська влада проголосила польську мову офіційною в освіті та адміністрації Галичини.

1870 року міністр освіти Росії Д. Толстой визначив остаточно завданням освіти «обрусіння» іногородців.

1876 року Емський указ Олександра II заборонив друкування українських книжок, ввезення їх із-за кордону, а також театральні вистави й друкування текстів українських пісень під нотами.

1880–1890-ті роки позначилися численними новими обмеженнями: заборонаю викладання в школах та виголошення проповідей українською (1881), заборонаю театральних вистав (1884), використання української мови в установах і навіть при хрещенні дітей (1888), заборонаю перекладів з російської на українську (1892) та друку дитячої літератури українською мовою (1895).

XX століття.

У 1908 році Сенат Російської імперії визнав україномовну освітню й культурну діяльність «шкідливою».

1910 року уряд Столипіна закрити усі українські культурні організації, видавництва й заборонив лекції українською.

У 1911 році дворянський з'їзд у Москві постановив про виключно російськомовну освіту.

У 1914 році Микола II заборонив святкувати 100-ліття Шевченка та ліквідував українську пресу. У міжвоєнний період українську мову переслідували також у Польщі та Румунії: законами 1924 року її використання в освіті й адміністрації було різко обмежено.

В СРСР після короткої політики «українізації» почалося згортання: у 1933 році Сталін наказав зупинити українізацію, а вже 1938 року було запроваджено обов'язкове вивчення російської мови у всіх школах республіки.

У повоєнний час русифікація посилилася: операція «Вісла» (1947), законодавче закріплення «вільного вибору мови» (1958), що фактично знищило українські школи, а також численні постанови 1970–1980-х, спрямовані на пріоритетне викладання російської та обмеження української в науці, освіті й культурі.

У 1989–1990 роках КПРС намагалася законодавчо закріпити російську мову як загальнодержавну.

XXI століття.

У 2012 році набув чинності «закон Колесніченка-Ківалова», який легалізував фактичну двомовність у регіонах. Після окупації Росією Криму та частини Донбасу (2014) українські школи там були або закриті, або переведені на російську мову.

У 2016 році в Криму залишалася лише одна формально україномовна школа, яку в 2019 році остаточно русифікували.

На окупованих територіях Донеччини та Луганщини після 2020 року українську мову усунули з навчальних програм, залишивши її лише факультативом під суворим контролем.

У 2022 році, після повномасштабного вторгнення РФ, окупаційні адміністрації запровадили тотальну русифікацію освіти: українські підручники вилучали й знищували, а дітей змушували вивчати російську мову. У Криму

запровадили «табори перекваліфікації» для вчителів, яких примушували до викладання «за російськими стандартами».

У 2023 році на окупованих територіях українські книги масово вилучали з бібліотек і спалювали.

У 2024 році правозахисна організація *Human Rights Watch* підтвердила систематичну політику примусової русифікації освіти й культури, а окупаційна влада навіть заборонила традиційні українські звичаї — святкування Миколая, колядування та вертепи.